

บรรณนิทัศน์

มนต์ศักดิ์ ชัยวีระเดช¹

ชื่อหนังสือ: การศึกษาของผู้ถูกกดขี่
ผู้แต่ง: เปาโล เฟรเร
ผู้แปล: ภาควิชา นิเทศศาสตร์ นลัท ตั้งพรพิพัฒน์ และวิจักขณ์ พานิช
สำนักพิมพ์: ปลากระโดด
ปีที่พิมพ์: 2559
จำนวนหน้า: 256 หน้า
ราคา: 240 บาท

¹ อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาโฆษณา คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มองการเปลี่ยนแปลงแนวคิดด้านการศึกษาในศตวรรษที่ 21

ผ่านเปาโล เฟรเร ในการศึกษาของผู้ถูกกดขี่

เปิดม่านแรกผู้เขียนสะดุดกับคำพูดของเปาโล เฟรเร ที่กล่าวไว้เป็นภาษาอังกฤษว่า “without dialogue there is no communication, and without communication there can be no true education” คำพูดนี้ชวนให้นึกไปถึงกระแสของการศึกษาที่มีต่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ศตวรรษที่ 21 อันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (knowledge-based society) ที่นักวิชาการการศึกษาในประเทศไทยต่างขานรับกระแสนี้กันอย่างมากมาย หากพิจารณาการปรับรูปแบบการศึกษาในครั้งนี้ บ้างก็หนึ่งคงมาจากการเปลี่ยนผ่านของเทคโนโลยีที่หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว การเข้าถึงข้อมูลที่หลากหลายจึงเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว หากขาดการถ่วงถ่วงคิดวิเคราะห์เลือกสรรอย่างมีวิจารณญาณ อาจเปลืองพลังไปกับข้อมูลที่ชวนให้ปักใจเชื่อไปได้อย่างสนิทใจ ผู้เรียนและผู้สอนเองจึงถูกตั้งความคาดหวังว่า จะต้องมีความรู้แห่งการคิดวิเคราะห์ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างมีวิจารณญาณในการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ประกอบกับทักษะการเรียนรู้ในเชิงคิดวิพากษ์ ทักษะชีวิตในการเรียนรู้ทางสังคม นวัตกรรม และเทคโนโลยี ระบบการศึกษาจึงเป็นฟันเฟืองสำคัญในการสร้างทักษะเหล่านี้ ที่มีความจำเป็นในการสร้างกลไกการเรียนรู้และรู้เท่าทันด้วยตนเองในยุคดิจิทัล คำถามจึงเกิดขึ้นว่า “แล้วระบบการศึกษาจะนำไปสู่การสร้างทักษะแห่งการคิดวิเคราะห์ได้อย่างไร” การอ่านหนังสือการศึกษาของผู้ถูกกดขี่เล่มนี้เพื่อให้เกิดอรรถรสต่อประเด็นทางด้านการศึกษานั้น จึงต้องทำความเข้าใจที่มาที่ไปของนักเขียนและนักต่อสู้อย่างเปาโล เฟรเร ผู้ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อนักวิชาการทางด้านการศึกษาทั่วโลก เพราะแนวคิดของเปาโล เฟรเร ยังคงทันสมัย แม้จะผ่านมานานกว่าครึ่งศตวรรษ

เปาโล เฟรเร (Paulo Freire) เกิดเมื่อปี ค.ศ. 1921 ในเมืองเรซีเฟ ประเทศบราซิล ในยุคที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจปี ค.ศ. 1928 ซึ่งส่งผลต่อชีวิตของเขาอย่างมากมาย ประสบการณ์ความหิวจนเรียนไม่ทันเพื่อนเพราะความอ่อนเพลียไม่มีเรี่ยวแรง ทำให้เขาตั้งปณิธานตั้งแต่อายุสิบเอ็ดว่า จะขอยุติชีวิตให้กับการต่อสู้กับความหิวโหย เพื่อที่ว่าเด็กคนอื่น ๆ จะไม่ต้องพบเจอกับความทุกข์ทรมาน

ที่เขาเคยประสบ จากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้เขาค้นพบ “วัฒนธรรมแห่งความเจียบงัน” ของคนไม่มีอันจะกิน เขาตระหนักว่า ความไม่รู้และความเฉื่อยชาคือผลผลิตทางตรงของการครอบงำทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และของระบอบฟ้อปกครองลูก พวกเขาคือเหยื่อ แทนที่จะถูกส่งเสริมและให้เครื่องมือที่รับรู้และโต้ตอบต่อสภาพความเป็นจริง พวกเขาถูกลบทำให้ “จ่อมจม” อยู่ในสถานการณ์ที่การตระหนักรู้และโต้ตอบอย่างวิพากษ์วิจารณ์ไม่อาจเป็นไปได้ และนั่นทำให้เขาเห็นชัดว่า ระบบการศึกษาทั้งหมดคือหนึ่งในเครื่องมือสำคัญสำหรับการธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมแห่งความเจียบงันนั้น (อ่านเพิ่มเติมในคำนำฉบับแปลภาษาอังกฤษได้ในเล่ม) James Blackburn (2000) ได้ศึกษาแนวคิดของเฟรเรที่กล่าวถึงกระบวนการปลูกจิตสำนึกเชิงวิพากษ์วิจารณ์ (conscientization) และการศึกษาแบบการเสวนา (dialogical education) ซึ่งเป็นแนวคิดและหลักการสำคัญต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้ผู้กดขี่ได้รับรู้ คิดวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนตัวเองจากผู้ถูกกดขี่กลายเป็นผู้มีอิสรภาพ งานเขียนของเปาโล เฟรเร จึงเป็นการปลุกความคิดให้แก่ผู้ยากไร้ในการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้กับสังคม ซึ่งเขาเชื่อในความตระหนักรู้ของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์ มนุษย์มีคุณสมบัติเฉพาะทางด้านการคิดสร้างสรรค์ ศักยภาพในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบและมีความสุข ดังนั้นประวัติศาสตร์สำหรับเปาโล เฟรเรคือ การสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่สะท้อนวิถีแห่งการสร้างอำนาจที่มาจากความตั้งใจฝากไว้บนโลกใบนี้ และได้สร้างรูปแบบการใช้ชีวิตอย่างที่เราควรจะเป็น

จากแนวคิดดังกล่าวมาสู่การตั้งคำถามกลับไปสู่สังคมที่มักจะกลัวการเปลี่ยนแปลง ความหวาดกลัวอิสรภาพกลายเป็นกรอบที่ยึดโยงให้รู้สึกถึงความปลอดภัย ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ในบทนำว่า มนุษย์แทบไม่เคยยอมรับความกลัวอิสรภาพของตนอย่างเปิดเผย แต่มีแนวโน้มจะอำพรางมันด้วยการแสดงตนเป็นผู้ปกป้องอิสรภาพ พวกเขาสร้างบรรยากาศอันเคร่งขรึมจริงจังให้แก่ความสงสัยและความกังวลที่พวกเขามีต่ออนาคตในฐานะผู้ที่เหมาะสมแก่การพิทักษ์อิสรภาพ แต่พวกเขาสับสนระหว่างอิสรภาพกับการคงสถานภาพปัจจุบันเอาไว้ ดังนั้นหาก

จิตสำนึกเชิงวิพากษ์วิจารณ์ (conscientization) มีแนวโน้มจะมาแทนที่สถานภาพปัจจุบัน มันจึงดูเหมือนเป็นการคุกคามอิสรภาพสำหรับพวกเขา เปาโล เฟรเรจึงมองว่า การใช้การสนทนาและการศึกษาแบบตั้งปัญหาจะช่วยสร้างให้เกิดองค์ความรู้จากมนุษย์ผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง และปลดปล่อยตัวเองจากพันธการความหวาดกลัว หนังสือเล่มนี้จึงเป็นเสมือนคู่มือปลุกจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยอิสรภาพทางความคิดในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็น “การปฏิบัติแห่งอิสรภาพ” เพราะการเผชิญหน้ากับสภาพความเป็นจริงอย่างวิพากษ์วิจารณ์และสร้างสรรค์ พวกเราจะค้นพบวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงโลกร่วมกัน และนี่คือประวัติศาสตร์ในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่จะถูกจารึกไว้ เป็นอรรถรสแห่งการได้ลิ้มรสช่วงเวลาแห่งการปลุกจิตสำนึกเชิงวิพากษ์วิจารณ์ผ่านการสนทนากับหนังสือเล่มนี้ในแต่ละบท

ในบทที่ 1 เปาโล เฟรเร กล่าวไว้ว่า การเสริมสร้างความเป็นมนุษย์พาให้เราเข้าไปรับรู้กับปัญหาการลดทอนความเป็นมนุษย์ เพราะการเสริมสร้างและการลดทอนความเป็นมนุษย์ต่างก็เป็นไปได้สำหรับมนุษย์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งรู้ถึงภาวะความไม่สมบูรณ์ของตนเอง ดังนั้น การเสริมสร้างความเป็นมนุษย์จึงเป็นการกิจที่สำคัญเพราะมักจะถูกลดความสำคัญในเวลาเดียวกันจากความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การกดขี่ ดังนั้นการเรียกร้องอิสรภาพและความยุติธรรมจึงเป็นกลไกสำคัญที่กอบกู้ความเป็นมนุษย์ที่สูญเสียไปกลับคืนมา เปาโล เฟรเรฉายภาพให้เห็นชัดขึ้นว่า การลดทอนความเป็นมนุษย์ไม่ได้ใช้กับคนที่ถูกปล้นความเป็นมนุษย์ไปเท่านั้น แต่ยังใช้ได้กับคนที่ปล้นความเป็นมนุษย์ไปจากคนอื่นด้วย ซึ่งกระบวนการลดทอนความเป็นมนุษย์เป็นการบิดเบือนภารกิจในการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เราจะเห็นปรากฏการณ์นี้ได้ตามหน้าประวัติศาสตร์ การต่อสู้กับสิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเราตระหนักได้ว่า การลดทอนความเป็นมนุษย์ไม่ใช่ชะตากรรมที่ถูกกำหนดไว้ แต่เป็นผลมาจากโครงสร้างสังคมที่อยุติธรรม ซึ่งบ่มเพาะในตัวผู้กดขี่ให้เข้าใจอำนาจในรูปแบบความเมตตาปราณีแบบจอมปลอม (false generosity) ในการแสดงออกถึงความชอบธรรมในโครงสร้างที่อยุติธรรมนั้น และเพื่อที่จะเอาชนะสภาพการกดขี่ได้นั้น ผู้ถูกกดขี่ต้องวิเคราะห์

สาเหตุของการกดขี่ให้ได้เสียก่อน เพื่อเข้าใจการเปลี่ยนสภาพการกดขี่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ตรงจุดนี้เปาโล เพรเรมองว่าในช่วงเวลานี้ผู้ถูกกดขี่จะเกิดความขัดแย้งภายในใจระหว่างการปลดปล่อยตัวเองอย่างสมบูรณ์กับการประนีประนอมระหว่างการปฏิเสธผู้กดขี่กับการปฏิเสธตนเอง ระหว่างมนุษยธรรมกับความรู้สึกชิงช้า ระหว่างการทำตามใบสั่งยากับมโนธรรมสำนึกภายในตน ระหว่างการเป็นผู้ดูกับผู้ลงมือกระทำ ระหว่างการทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองกับมายาคติของการได้ทำผ่านการกระทำของผู้กดขี่ ระหว่างการแสดงความคิดเห็นกับการปิดปากเงียบ และนั่นส่งผลให้พลังในการสร้างหรือสร้างใหม่ และพลังในการเปลี่ยนแปลงโลกของผู้ถูกกดขี่เป็นหมัน เพราะสะท้อนให้เห็นภาวะของการกลืนไม่เข้าคายไม่ออกในชีวิตของผู้ถูกกดขี่ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึง เปาโล เพรเร จึงมองว่าการสนทนาอย่างปลดปล่อยและอย่างวิพากษ์วิจารณ์ต้องอาศัยการลงมือกระทำ การนำไปสู่การปฏิวัติหรือการสร้างการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องนำการศึกษาแบบมีเจตนาพร้อม (intentional education) มาฝึกฝน ครูและนักเรียน (ผู้นำและประชาชน) มีเจตนาร่วมกันอย่างตั้งมั่นต่อสภาพความเป็นจริง ไม่ใช่แค่การเปิดเผยสภาพความเป็นจริงแล้วรับรู้มันผ่านการวิพากษ์วิจารณ์เท่านั้น แต่เป็นการสร้างความรู้ขึ้นใหม่ด้วย เมื่อได้ความรู้จากความจริงนี้ผ่านการคิดไตร่ตรอง พวกเขาจะค้นพบตัวเองในฐานะผู้สร้างใหม่ที่ถาวร ดังนั้น การดำรงอยู่ของผู้ถูกกดขี่ในการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยก็จะเป็นไปอย่างที่เราควรจะเป็น ไม่ได้เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมแบบปลอมๆ แต่เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างมุ่งมั่น

ในส่วนของบทที่ 2 เปาโล เพรเร พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน ผู้สอน ทั้งนี้ เมื่อนึกถึงการบรรยายและการฟังบรรยายที่พาให้ผู้เรียนท่องจำเนื้อหา เขามองว่ารูปแบบการบรรยายจะเปลี่ยนให้ผู้เรียนกลายเป็น “บรรจุภัณฑ์” เป็นภาชนะใส่ของที่รอให้ “ผู้สอน” เติมให้เต็ม ยิ่งเติมได้มากเท่าไร เขาก็จะยิ่งเป็นผู้สอนที่ดีมากขึ้นเท่านั้น ส่วนผู้เรียนยิ่งนอนน้อมยอมให้เติมมากเท่าไร ก็ยิ่งเป็นผู้เรียนที่ดีมากขึ้นเช่นกัน แนวคิดการศึกษาดังกล่าวจึงเป็นที่มาของคำว่า “การศึกษาแบบการธนาคาร” (banking education) ความรู้คือของขวัญที่ผู้ถือตนว่ามีความรู้หยิบยื่นให้แก่คนที่พวกเขาถือว่าไม่รู้อะไรเลย ซึ่งการเอาภาพเขลาไปสวมให้กับ

ผู้อื้อถือเป็นลักษณะประการหนึ่งของอุดมการณ์การกตขี่ ในแง่นี้ Lesley Bratlett (2005) ศึกษาแนวคิดของเปาโล เฟรีเร และย้ำให้เห็นความสำคัญตรงที่ผู้เรียนไม่ได้มาพร้อมสมองที่ว่างเปล่า ไม่มีใครรู้ทุกเรื่อง และก็ไม่ได้ทิ้งเวลาไปเสียทุกเรื่องเช่นกัน เปาโล เฟรีเรเสนอว่า ประสบการณ์ของผู้เรียนจะเป็นฐานหลักของการสร้างองค์ความรู้ให้กับตัวเอง ซึ่งมาจากการใช้กระบวนการสนทนาเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ประสบการณ์จริงเป็นวิธีการในการศึกษา และวิเคราะห์ความเป็นไปจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ๆ ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ดังนั้นผู้ที่ยึดมั่นในเป้าหมายของการปลดปล่อยอย่างแท้จริงจึงต้องปฏิเสธแนวคิดแบบการธนาคาร นักการศึกษาต้องมองในสำนึกที่มุ่งกระทำต่อโลก การศึกษาแบบ “ตั้งปัญหา” (problem-posing education) จึงเป็นวิธีการที่ให้นุชนพัฒนางานของตนในการรับรู้ถึงวิถีทางที่พวกเขาดำรงอยู่ในโลก ซึ่งเป็นที่ที่พวกเขาค้นพบว่า ตนเองจะอยู่ร่วมกับโลก และอยู่ภายในโลกอย่างตั้งคำถามในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อกำหนดว่าพวกเขาจะรับรู้ตนเองในโลกนี้อย่างไร จากการได้มีส่วนร่วมในการแสวงหาคำตอบและเปลี่ยนแปลงคำตอบได้อย่างสร้างสรรค์ นำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงเพื่อแสวงหาคำตอบที่มุ่งยกระดับความเป็นมนุษย์ ดังที่ Lesley Bratlett (2005) กล่าวเสริมว่า การศึกษาแบบตั้งปัญหาเป็นการสร้างความสัมพันธ์แบบเคารพซึ่งกันและกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนผ่านกระบวนการสนทนา เป็นความสัมพันธ์ในเชิงระนาบที่หล่อเลี้ยงการเรียนรู้ด้วยความรัก ความหวัง ความอบอุ่น ความเคารพและความเชื่อมั่นในบทบาทของกันและกัน บทบาทของผู้สอนและผู้เรียนจึงมีความเท่าเทียมในการอภิปรายเป็นไปตามพลวัตของการรับและส่งตามกลไกของการปฏิบัติทางความคิด

ในบทที่ 3 เปาโล เฟรีเร มองว่า หัวใจของการสนทนา คือ “คำพูด” คำพูดนั้นเป็นมากกว่าเครื่องมือที่ใช้ในการสนทนาจึงต้องแสวงหาคำตอบประกอบสำคัญให้พบ คำพูดประกอบไปด้วยสองมิติ คือ ด้านการคิดไตร่ตรอง (reflection) และด้านการลงมือทำ (action) ซึ่งมีความสัมพันธ์กันจนไม่อาจแยกขาดกันได้ Lesley Bratlett (2005) กล่าวไว้ในบทความ “Dialogue, Knowledge, and Teacher-Student Relations: Freirean Pedagogy in Theory and Practice”

ได้พูดถึงนิยามของแนวคิดการเสวนาว่า เป็นกระบวนการวิพากษ์เพื่อเปลี่ยนจากข้อสงสัยไปสู่ข้อคิดเห็นที่ต่างเพื่อไปยังการสังเคราะห์ไปสู่ความจริง หรือ praxis ที่ผ่านการคิดไตร่ตรองและการลงมือทำ เขามองว่า การเสวนาคือกระบวนการถอดบทเรียนที่มาจากครูและนักเรียนเรียนรู้จากการอธิบายและโต้เถียงปรากฏการณ์ความจริงในสังคม ซึ่งนำมาสู่ทฤษฎีและองค์ความรู้ในที่สุด สอดคล้องกับ Sarah Gravett (อ้างถึงในวิจารณ์ พานิช, 2558) ที่นิยามการสอนแบบสานเสวนาว่า “กระบวนการที่ผู้เรียนและผู้สอนมีปฏิสัมพันธ์เชิงสื่อสารซึ่งกันและกัน เพื่อการเรียนรู้ ผ่านการค้นหา การคิด การตั้งคำถาม และการให้เหตุผลร่วมกัน ภายใต้บรรยากาศที่เคารพต่อกัน ตอบแทนกัน เน้นที่การเรียนรู้ โดยไม่มีฝ่ายใดกุมอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง”

เปาโล เฟรเร เชื่อว่า คำพูดปลอมๆ ไม่อาจเปลี่ยนสภาพความเป็นจริงได้ อย่าง “ดีแต่พูด” หรือ “พูดไปเรื่อย” เป็นคำพูดที่ว่างเปล่าไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ เช่นเดียวกันกับ “สักแต่ทำ” การสร้างรูปแบบการดำรงชีวิตแบบปลอมๆ สอดรับกับความคิดปลอมๆ ยิ่งสร้างการแบ่งแยกระหว่างกัน ตามตารางที่ 1 การใช้แนวคิดการสนทนาจึงจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ เป็นการปะทะสังสรรค์ระหว่างผู้ร่วมสนทนาที่ส่งผ่านความร่วมมือระหว่างความคิดไตร่ตรองกับการลงมือทำของตนไปยังโลก เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงหรือเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ที่อยู่บนพื้นฐานความรัก ความอ่อนน้อม และความศรัทธาในมนุษย์ ทำให้เกิดความไว้วางใจในการเปิดพื้นที่ในการสนทนา เพื่อทลายวัฒนธรรมแห่งความเกลียดชังแห่งการปฏิเสธโลกที่ก่อให้เกิดการลดทอนความเป็นมนุษย์

ตารางที่ 1 แสดงแนวคิดคำจริง (Praxis) ของเปาโล เฟรเร

การลงมือทำ	}	คำพูด = การทำงาน = คำจริง
การคิดไตร่ตรอง		
การมุ่งแต่คิดไตร่ตรอง = พวกดีแต่พูด (verbalism)		
การมุ่งแต่ลงมือทำ = พวกสักแต่ทำ (activism)		
คำจริง = การนำทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ		

เปาโล เฟรเร เน้นย้ำว่า ประเด็นที่ก่อความคิดผลิตสร้างไม่อาจพบได้ในมนุษย์ที่แยกขาดจากสภาพความเป็นจริง การเสาะสำรวจประเด็นที่ก่อให้เกิดความคิดผลิตสร้าง จึงต้องสำรวจความคิดของมนุษย์เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริง และการกระทำของมนุษย์ต่อสภาพความเป็นจริง ดังนั้น การสนทนาจะทำให้เกิดการตระหนักรู้ในความจริงซึ่งตรงข้ามกับการ “ฝาก” ที่ต่อต้านการสนทนา มุ่งใส่ความคิดเพียงทางเดียว เขาเชื่อมั่นว่า การศึกษาไม่อาจนำเสนอเค้าโครงของตนเองได้ แต่ต้องแสวงหาเค้าโครงผ่านการสนทนาร่วมกับผู้อื่น จึงทำหน้าที่เป็นเพียงบทเกริ่นนำ ส่วนในแง่ของเนื้อหา นั้น ผู้กดขี่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหาด้วยตนเอง

ในบทที่ 4 เปาโล เฟรเร ยกคำกล่าวอันโด่งดังของเลนินที่ว่า “หากปราศจากทฤษฎีการปฏิวัติ ขบวนการปฏิวัติก็ไม่อาจเกิดขึ้น” เน้นย้ำให้เห็นว่าการปฏิวัติจะสำเร็จได้ไม่ใช่ด้วยการตีแต่พูดหรือสักแต่ทำ แต่ด้วยการปฏิบัติจริงผ่าน “การคิดไตร่ตรอง” และ “การกระทำ” ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง จุดนี้ นับเป็นหัวใจสำคัญที่ผู้เขียนมองว่า การสร้างการเปลี่ยนแปลงต้องสร้างการมีส่วนร่วมให้ตระหนักรู้ในบทบาทของตนในฐานะผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง จึงไม่อาจยกบทบาท “นักคิด” ให้แก่ผู้นำการปฏิวัติ โดยผู้ที่ถูกกดขี่เป็นเพียง “ผู้กระทำ” เพียงฝ่ายเดียว การปฏิวัติไม่ใช่ทั้งการกระทำโดยผู้นำเพื่อประชาชนและการกระทำโดยประชาชนเพื่อผู้นำ เปาโล เฟรเร ชี้ให้เห็นว่า ทั้งสองฝ่ายจะต้องลงมือกระทำร่วมกันด้วย “ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว” (solidarity) ซึ่งกลับลามสู่คำว่า “การสนทนา” ความชอบธรรมของการปฏิวัติอยู่ที่การสนทนา การปฏิวัติต้องไม่สร้างความหวาดกลัวให้แก่ผู้คน การปฏิวัติที่แท้จริงต้องก่อให้เกิดการสนทนาอันหาญกล้าของประชาชน และสร้างการมีส่วนร่วมในอำนาจอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องพูดคุยกับประชาชนโดยตรงไปตรงมา เพราะโดยเนื้อแท้แล้ว มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตแห่งการสื่อสาร การขัดขวางการสื่อสารก็คือการลดทอนสถานะของมนุษย์ให้เหลือเพียง “สิ่งของ” และนั่นเป็นภารกิจของผู้กดขี่ ไม่ใช่ชนกบฏปฏิวัติ นั่นแสดงให้เห็นถึงความหมายของคำว่า “การร่วมด้วยช่วยกัน” (communion) ที่ไม่ได้แบ่งขั้วระหว่างผู้นำหรือประชาชน เพราะการมองเช่นนั้นจะทำให้เราตกอยู่ภายใต้การ

ผลิตซ้ำความสัมพันธ์ของการกดขี่ที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบการสื่อสารแบบแนวดิ่งจากบนลงล่าง

เปาโล เฟรเรเน้นให้เห็นภาพมายาคติเกี่ยวกับความโง่เขลาของผู้คนที่นักปฏิวัติมีความเชื่อว่า ตนเองเป็นผู้รู้ แต่พวกเขาก็ไม่อาจขัดแย้งตนเองและความรู้ของตน (ที่คิดเอาเองว่าดี) แก่ประชาชนได้ แต่ต้องนำพาประชาชนไปสู่การสนทนาเพื่อให้ความรู้เชิงประจักษ์เกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของประชาชนค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นความรู้ถึงสาเหตุของสภาพความเป็นจริง ผ่านการบ่มเพาะโดยองค์ความรู้เชิงวิพากษ์ของผู้นำการปฏิวัติ ดังนั้น ชนชั้นผู้นำจึงต้องละทิ้งมายาคติเดิมๆ ที่คิดว่า ประชาชนไม่มีความรู้ จึงต้องใช้วิธีการครอบงำให้เดินไปตามเส้นทาง ไปตามกรอบ (ที่คิดเอาเองว่าดี) ซึ่งแนวคิดของการสนทนานั้นจะเป็นเครื่องมือในการก้าวข้ามไปสู่การปลดปล่อยและยกระดับความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง เปาโล เฟรเร ไดยกคำกล่าวของ กาโย เปโตรวิช ว่า

“การกระทำอันเสรีเพียงประการเดียวคือ การกระทำที่ทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงโลกของเขาและตัวเขาเองไป...เงื่อนไขเชิงบวกของอิสรภาพคือความรู้ถึงข้อจำกัดของ

ความจำเป็น และการตระหนักรู้ในศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์... การต่อสู้เพื่อสังคมแห่งเสรี จะไม่ใช่การต่อสู้เพื่อสังคมแห่งเสรี เว้นแต่เมื่อมันก่อให้เกิดอิสรภาพของปัจเจกชนมากกว่าที่เคยมีมา”

ถึงแม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นหนังสือที่ต้องใช้พลังในการขบคิด แต่การศึกษาของผู้ถูกกดขี่ก็ได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับครู อาจารย์ นักวิชาการทางด้านการศึกษา ผู้ที่ยึดมั่นในเชื่อแห่งการเรียนรู้ ในการปรับพัฒนาหลักสูตรทางการศึกษาที่ไม่ได้วางไว้อย่างฉาบฉวย ดังนั้น ความเชื่อมั่นว่าถูกต้องของผู้วางโครงสร้างทางการศึกษา อาจจะกลายเป็นความล้มเหลวเสียก็ได้ หากผู้วางหลักสูตรยังยึดติดกับกรอบ โดยไม่รับฟังการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรอบด้าน กลายเป็นมุมมองเพียงมุมเดียวที่คิดไปเองว่าดี แต่กลับไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน นี่จะเป็นกับดักความกลัวที่ต้องทำความเข้าใจให้ดีกว่าที่เราจะเป็น

ผู้ลดทอนความเป็นมนุษย์ให้กับคนอื่นและตัวเราเอง ดังที่ วิจารณ์ พานิช (2558) ได้พูดถึงสุนทรียสนทนาในหนังสือ *เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง* ว่า เพื่อให้การเรียนรู้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในได้อย่างแท้จริง ครูและนักเรียนต้องมีทักษะในการพูดคุยแบบสุนทรียสนทนา เพราะสุนทรียสนทนาจะช่วยให้มีการตรวจสอบและเปิดเผยสิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในใจของแต่ละคนออกมา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งในตัวบุคคล (personal transformation) และการเปลี่ยนแปลงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในกลุ่ม (social transformation) ทั้งนี้ยังช่วยให้เข้าใจ “ชายแดนของความหมาย” (edge of meaning) ของแต่ละปัจเจกบุคคล และถ่างข้อจำกัดนั้นให้กว้างออกไปได้ ซึ่งครูและนักเรียนจะต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันในการร่วมเสวนาบนพื้นฐานของความเข้าใจในสภาพความเป็นจริง ไม่ว่าศตวรรษที่ 21 จะเปลี่ยนผ่านไปอย่างไร หากครู อาจารย์ นักวิชาการทางด้านการศึกษาเข้าใจในหัวใจหลักของการศึกษาที่มองผู้เรียนเป็นหลัก ทำให้ก้าวข้ามกรอบความคิดและมายาคติเดิมๆ ไปสู่การตระหนักรู้และเข้าใจในความเป็นจริง เครื่องมือก็จะเป็นเพียงเครื่องมือที่เลือกใช้ได้ตามสถานการณ์ แต่โครงสร้างการเรียนรู้ที่เป็นหัวใจของการเรียนรู้นั้นจะมาจากกลไกในการให้คุณค่า ให้อิสระ และให้ความร่วมมือไปสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งภายในของตนเองและเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมและโลกได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

- วิจารณ์ พานิช (2558), *เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง Transformative Learning*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัลมาจล.
- Bartlett, L. (2005), "Dialogue, Knowledge, and Teacher-Student Relations: Freirean Pedagogy in Theory and Practice", *Comparative Education Review*, 49 (3), pp. 344-464.
- Blackburn, J. (2000), "Understanding Paulo Freire: Reflections on the Origins, Concepts, and Possible Pitfalls of His Educational Approach", *Oxford University Press and Community Development Journal*, 13 (1), pp. 3-15.